

לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם... שפדאו מצער גידול בנים... — ע"ע יפה עינים; דרשות בית ישי ט הערה א.

'פלטי שמו, ולמה נקרא שמו פלטיאל — שפלטו א—ל מן העבירה. מה עשה? נעץ חרב בינו לבינה, אמר, כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זה' — אכן נס נעשה לו לפלטי בן ליש, שפלטו א—ל מן העבירה. ואף על פי כן שואלים חז"ל 'מה עשה?' — כי אין עושים נס אלא למי שעשה מצידו הכל כדי להנצל. וענו: 'נעץ חרב...'

עתה ישאל השואל, נעיצת החרב לשם מה, והלא אם ירצה יכול בכל שעה להסירה, ומה גדר יש כאן?

אלא עצה עמוקה היתה כאן; פלטי בן ליש, אע"פ שבשעה הראשונה שבאה אליו מיכל, היתה בלבו הרגשת רתיעה מליקרב אל אשת איש שאינה שלו, יודע היה שלא יוכל לבטוח בעצמו שירגיש כן בכל עת, שמא אותה סלידה תפוג ברבות הזמן, ואז חלילה יפול ברשת היצר. על כן נעץ חרב ביניהם באותה שעה, ובכל פעם שפוגע בחרב, הרי היא מזכירה לו את רגש הקודש שהיה לו באותה שעה, ואת החלטתו הנמרצת שהחליט בעת נעיצתה — 'כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זה'. זוהי אותה עצה עמוקה שראוי היה שיעשה לו נס בעבורה (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, ד תשל"א ו תשל"ג).

*

'כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו' — יש ליתן רמז בדבר; הדיבור נקרא 'ניב שפתיים' (ישעיהו נז, יט: 'בורא ניב שפתיים...'). והיא ההופעה היחידה של הביטוי 'ניב בתנ"ך), כלומר פירות הפה ('ניב' כמו תנובה). והנה הביטוי 'ניב שפה' נרמז פעם אחת בכל התנ"ך בראשי תיבות: הנה נחלת ' בנים שחר פרי הבטן — לרמז, על ידי 'ניב השפה' כשמלמד את בן חברו — נחשב כאילו הניב אותו ממש, להיותו 'פרי בטנו' (עפ"י 'נפלאות מתורתך' לר"מ ארן שליט"א, ערך 'ניב שפה' ע"ש).

דף ב

הערות בפשט

'ר' יהודה אומר: לעולם נשים לפני המיטה יוצאות, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר... — אף על פי שגם לפי דעת חכמים יש נוהגים כך ויש נוהגים כך, ואם כן מה ראייה יש מדוד המלך? יש לומר שכוונת ר' יהודה להוכיח שאין הדבר תלוי במנהג כדברי חכמים אלא בדוקא הוא שהנשים יהיו לפני המיטה, כי אם תלוי במנהג, לא היה לדוד ללכת אחר המיטה והן לפניה, משום כבוד מלכות. אלא ודאי מן הדין הוא כן (חמרא וחי).

וענו לו חכמים: לעולם אפשר שהנשים היו מאחור, ודוד יצא מן האנשים ונכנס לבין הנשים, לפיכך את העם. [ונקט הכתוב דוקא אחר המטה' — להשמיענו זאת, שיצא ממקומו הראוי לו, קדימה, ונכנס לבין הנשים. ובוה מיושבת הערת הנצי"ב בחידושו].

‘ערסא דגדא’ — זו לשון ‘חדושי הר”ן’ (‘חדושי הר”ן’ על סנהדרין, אין ודאות שהם של הר”ן): ‘פירש רש”י ז”ל: למזל הבית מונחת משום נישוח. ואין פי’ נכון, דח”ו לא תהא כזאת בישראל, דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו. אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר, לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צרכן, לעשות מטה שלא לצורך. ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב’.

והרא”ש בתוספותיו פרש שאין בדבר משום דרכי האמורי, שאין זה נישוח, אלא כמו שאמרו (בפרק ערבי פסחים. וע’ משנ”ב רמא סק”ה) ‘שרא דעניותא — נביל שמייה, וכשהבית נקי ויש בו מטה מוצעת, אין שר עניות שוכן בו, אלא שר של עשירות ד’נקיד’ שמו, השוכן במקום נקי וצח.

‘מידי דהוה אמטה מיוחדת לכלים...’ — אך לא ממש כמותה, שאילו היא אפילו זקיפה אינה צריכה, כפי משמעות סתימת הברייתא, ואילו דרגש צריך זקיפה. והטעם משום שמטה העשויה לכלים, כליה מוכיחים עליה, ואילו הדרגש אין בו היכר (תוס’ הרא”ש; רבנו יונה). ואולם הריטב”א (במועד קטן כז) כתב שמטה המיוחדת לכלים צריכה זקיפה, ודוקא ‘לכפותה’ אמרו שאין צריך.

‘אמר לי ההוא מרבנן ורב תחליפא שמייה...’ — על הביטוי ‘ההוא מ(וד)רבנן’ — ע’ במובא ביוסף דעת נדרים נו.

(ע”ב) **‘לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם’** — כלומר, הדברים שנכתבו בפרשה הם דברי אמת, שכן המלך עתיד לעשות להם בעתה, ליטול בניהם ובנותיהם וכו’, אלא שמן הדין אינו רשאי לעשות כן (חדושים ובאורים).

‘ואיני יודע איזה מהן תחילה, כשהוא אומר כי יד... ועדין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה או להכרית זרעו של עמלק תחילה...’ הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחילה — יש לדקדק בלשון הגמרא, שלא נסתפקו אם בית הבחירה קודם להעמדת מלך, אלא רק אם קודם למלחמת עמלק. ויש לבאר לפי שפשוט שהמלך קודם לבנין, שהרי אין מוסיפים על העזרות, וכן לבנות מתחילה, כי אם על ידי המלך (עפ”י בית הלוי ח”ב א, בהגהה. וע”ע חדושי הר צבי זבחים נט:).

— הטעם לקדימת הכרתת עמלק לבנין המקדש, כי אין הכסא שלם עד שתיעשה נקמה בעמלק, וכשארין הכסא שלם אי אפשר לבנות בית המקדש שהוא ‘כסא כבוד ה’, שער השמים. ולכך הכניע שאול את עמלק תחילה ואחר כך בנו דוד ושלמה בית לה’. המחיה היא הנחת היסודות הקודמת להעמדת ארמון על תלו. וכן היה בבית שני; תחילה היה צריך לקעקע ביצתן של עמלק, ולכך בימי כורש עדיין לא נבנה, הגם שהיתה פקידה — כי עדיין לא נכרת זרעו של עמלק. רק בימי מרדכי ואסתר שנכרת זרעו ונמחה שמם כמעט, אז החל לצוץ ציץ מטע ישע, ולא אחר הדבר שנה שנתים עד שנבנה הבית. [ואחשוורוש ידע זאת, כי בנין בית המקדש תלוי בהכנעת זרע עמלק, לכך הגביה את המן ובניו וגידל ממשלתם, כי בכך תתעכב עלייתם של ישראל] (עפ”י יערות דבש ח”א יז. וכן הרחיב ר”צ הכהן בספרו צדקת הצדיק קעו).

— יש שהוכיחו שהסדר האמור כאן, הוא דוקא ‘בכניסתן לארץ’ וכדומה — שעבודת הקרבנות היתה קיימת באהל ובמשכן, רק אז נקבע סדר בניית בית קבוע לאחר העמדת מלך והכרתת עמלק, אבל כאשר

העבודה בטיילה לגמרי — הלא מצווים אנו בכל עת במצות ועשו לי מקדש ובכל עבודת הקרבנות. והלא מצוה זו נצטוו בה במדבר, בטרם כניסתם לארץ. וכן שבי הגולה בנו את הבית בלא משיחת מלך והכרתת זרעו של עמלק על ידו. ומה גם לעתיד לבוא, שכיון שקדושת עזרא לא בטלה, והמקום אע"פ ששם, בקדושתו עומד — אין שאר המצוות מעכבות את הבנין (עפ"י הר המוריה, מעשי למלך — ריש הל' בית הבחירה. וע' צדקת הצדיק קעו. וכבר הראו מדברי הירושלמי (מעשר שני ה,ה. וע' מש"ח — פרשת בא, יב,ב) ופסיקתא זוטרתי (בלק, עה"פ אראנו ולא עתה') שבית המקדש השלישי עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד. וראה בפרוטרוט בקובץ תחומין כרך ה, עמ' 444. וע' אמת ליעקב ריש ויקהל).

'חד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם, וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי הוו יתבו, וכשם שמלך על תפסח ועל עזה כך מלך על כל העולם כולו' — כיוצא בדבר נחלקו רב ושמואל בפירוש 'מהודו ועד כוש'. וכן מצאנום במקומות רבים שנחלקו אם לפרש הביטוי כפשוטו ממש או מתפרש לכוונה אחרת. ע' בפירוט בסוטה יא. וכבר העיר על כך החכם ר' ראובן מרגליות בספרו שם עולם עא-עב.

'אמר ריש לקיש: בתחילה מלך שלמה על העליונים...' — על שרי אומות העולם המתנגדים לישראל, כענין שמצינו בדרז"ל בכמה מקומות (הגהות ריעב"ץ).

'חד אמר: מקלו, וחד אמר: גונדו' — מקל רומז להנהגה ורדייה. כלומר, נשאר בידו שלטון מעט. ולדעה האחרת אפילו זה לא נשאר, אלא טכסיסי מלכות אישיים נשארו לו מכל עמלו, ולזה רומז הבגד וכלי שתייה. ויש מפרשים 'גונדו' — חבורתו, שעדיין היתה קבוצת אנשים שנשמעת לו (ע' עיון יעקב).

עניני אגדה, מוסר ומידות

'תוקפו של בועז ענוותנותו של פלטי בן ליש' —

'...עיקר הנסיון בעבירה — כאשר אינו יודע חומר העבירה, כמו שאמרו (בויקרא רבה כג) בבוועז דהסיתו יצרו, אתה פנוי והיא פנויה. ושל פלטי בן ליש דגדול יותר — נראה מלבד פרוש רש"י (סנהדרין כ). דהיה שנים הרבה, העיקר בשביל שהיתה נשואה לו בהיתר בית דינו של שאול, שפסקו דקדושין דדוד המלך ע"ה לא היו קדושין כדאיתא התם, והוא ודאי לא ידע שטעו בדין, דא"כ לא היה נשואה כלל, וע"כ גם הוא חשב דכדין הורה, ועל כן אמר שם (יט:) שפלטו וכו' — שהיתה לו סיעתא דשמיא מה שלא עלה על לבו מיחוש איסור לאו ד'עונתה לא יגרע' מאחר שנשואה לו כדין, רק שלבו היה נוקף מכל מקום בו מצד גודל תוקף מורא שמים ויראת חטא שהיה עליו, אולי אף על פי שבדין שריא, מ"מ אין זה ראוי והגון לגזול ולחשוך לחלק חבירו מאחר שמיכל ברצונה הטוב נשאת לדוד ואהבתו, כמפורש בכתוב, ומצד טהרת עצם נפשו שלא לחשוך למה שאינו שלו, ואין ראוי לו, פירש הימנה, והשם יתברך עזרו שלא יעלה בלבו ביטול מצות עונה. וזהו עיקר תוקפו של נסיון בכל מקום' (מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן, כב. וע"ע במה שכתב בקונטרס קדושת השבת — ה, עמ' 29).

'שקר החן — זה דורו של משה ויהושע... יראת ה' היא תהלהלל — זה דורו של ר' יהודה ברבי אילעאי' —

כי דורו של משה ויהושע הם דור מקבלי תורה שבכתב — מה שהשי"ת השפיע להם חכמה בלא השתדלותם, וזהו דרך מציאת חן. והוא נחשב 'שקר' — דבר הפוסק, כי מה שבא לאדם בקלות ללא יגיעה — אינו דבר המתקיים (ע' עירובין נד.), והעיקר הוא מה שהאדם זוכה בהשתדלותו ויגיעתו, וזהו דורו של ר' יהודה ברבי אילעאי, שזכו למסטורין דתורה שבעל פה. ונקרא הדור על שמו, כי הוא היה 'ראש המדברים בכל מקום' (ע' שבת לג: ועוד), ונבחר לכך על ידי יגיעתו הגדולה בהרבצת תורה בישראל יותר מכולם (מתוך קונטרס קדושת השבת לר"צ הכהן מלובלין ז, עמ' 45).

אפשרי טעם נוסף לכינוי 'דורו של ר' יהודה בר' אילעאי' — כי מדה זו של הסתפקות במועט ועיסוק בתורה מתוך הדחק, מצאנוה ביחוד אצל ר' יהודה בר"א — כי הנה אמרו עליו (בנדרים מט: ובר"ן) שהיה לו ולאשתו מעיל אחד, שכשהיתה יוצאת לשוק היתה מתכסה בו, וכאשר עמד הוא להתפלל, היה מתכסה בו. ועוד היה מחשיבו מאד, שהיה מברך עליו 'ברוך שעטני מעיל' (וע' 'שיחות מוסר' — י, תשל"ג). והוא כונה בשם 'חסיד' — ע' רש"י שבת קכו: וממנו למדו התלמידים ונהגו כמותו בהתכסותם ששה בטלית אחת. לכך זכה ונקרא דורו על שמו (עפ"י מרגליות הים).

'... שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה' —

לפי פשוטו, שלמדו תורה מתוך הדחק ובוזה עלו על הדורות הקודמים, וכמו שאמרו 'טובה אחת בצער ממאה שלא בצער'.

ואולם יש כאן ענין נוסף; בדרך הטבע טלית אחת אינה מספקת לששה אנשים, אלא שזה רק כאשר כל אחד דואג שיהיה הוא עצמו מכוסה, ואז אי אפשר בשום פנים שיהיו כולם מכוסים, כי כל אחד מושך לכיוון שלו. ואולם בדורו של ר' יהודה בר"א דאג כל אחד לחברו, שיהא החבר מכוסה, ואז יכולים גם ששה אנשים להסתפק בטלית אחת...

— ועל ידי איחוד לבבות כגון זה, זוכין לקבלת תורה אמיתית, (ויחזן ישראל...), כי התורה ניתנה ל'כלל' — כשהוא באחדות, ולא לפרט כשהוא בפירוד. ואפילו דורם של משה וחזקיה העמוסים בתורה, נחשבים כ'הבל' ו'שקר' לעומת דרגה עליונה זו (עפ"י 'שיחות מוסר' ז יב תשל"א).

'נשים לפני המטה' — אמרו בירושלמי (ב.ד. מובא בתוס'): לפי שגרמו מיתה לעולם. מכאן יש ללמוד שישנה הרגשה מיוחדת לאשה, שמרגישה את צער המיתה יותר מן האיש — כי בעטיה באה המיתה לעולם. (וכמפורש בכתובים ובדרו"ל שהנשים היו המקוננות ולא האנשים). (עפ"י לקט שיחות מוסר לגרי"א שר ח"ב, עמ' תפד — בשם חותנו הגרנ"צ פינקל מסלבודקא. וע' להלן מג. 'היוצא ליהרג משקין אותו... נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן...').

'(ע"ב) 'זפורץ לעשות לו דרך ואין ממחה בידו... כל האמור בפרשת מלך — מלך מותר בו' —
'... והמלך אשר במשפט יעמיד ארץ, לצמצם מדינתו להיות הכל בגבול, דכשאין מלך, איש הישר בעיניו יעשה, ומדת דינא דמלכותא הוא לצמצם הנהגת אותם שתחתיו — בנוגע לצרכו הוא בתכלית ההתפשטות, שכל האמור בפרשת מלך — מלך מותר בו.

ונאמר 'הלהוכיחמלךנתנוך' שפשוטונראה שאין להוכיחמלך, ואולי דרשוהוכחתוכיחעמיתךדוקא, ומלך אין קרוי עמיתך, שאימתו עליך...

אבל קבלתי הפירוש, כי המלך יש לו עומק בבינה שבלבו, מה שלא נגלה לאדם אחר, עד שמחמתו מוכרח פעמים לעבור על דברי תורה על דרך 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', ואין יכול להוכיחו אלא מי שהגיע למקומו ומדריגתו ויודע מעמקי לבבו, והכל מצד הדבקות שיש במעמקי לבו עם עומק ראשית דמחשבתו ית' הנעלם מעין כל בעולם הזה. ומצד הזה יכול לפרוץ כל הגדרים והגבולים, כייש לו תכלית ההתפשטות בלי גבול, וכמו שנאמר 'רוחב לב מלכים אין חקר'.

ומצד צמצומו בא לו תוקף היראה יותר מכל אדם, כמו שאמרו בברכות, מלך כיון שכורע שוב אין זוקף. והוא מצד עוצם יראת ד' החופפו... ואחר כך על ידי גודל היראה הקודמת לחכמה חכמתו מתקיימת, והחכמה תעוז לחכם ונעשה מגדל עוז אשר ירוץ בו צדיק (ע' משלי יח.). הריצה היא התפשטות באין מעצור, כי נכון לבו בטוח בד' ועל זה סמוך לבו אשר לא יירא' (מתוך מחשבות חרוץ לר"צ הכהן יב, עמ' 93. ע"ע בספר מי השילוח ח"א ס"פ שופטים).

הג' רבי גרונבנצל שליט"א העיר שאין בכל הכתובים פסוק 'הלהוכיחמלךנתנוך' אלא 'היועץ למלךנתנוך' וא' 'כהמשך הדברים אין לו שחר. וכן העיר על המצוטט בהמשך 'רוחב לב מלכים אין חקר' שאין זה לשון הכתוב אלא 'ולב מלכים אין חקר'.

— המלך, מצד חייו הפרטיים, נצטוו לנהוג בענוה — לבלתי רום לבבו מאחיו (דברים יז, כו ע"ש ברמב"ן), ואילו מבחינת מעמדו הכללי, הרי הוא 'פורץ לעשות לו דרך' ולפעמים חייב להטיל שררה ומרות על העם. אלא שגם אז עליו לשמור על חוש המידה — שלא להפעיל סמכותו יותר מן ההכרח, ולא לנצל מעמדו מעבר לתחומי הצרכים הממלכתיים.

על כן נצטוו לכתוב לו שני ספרי תורה; אחד כאדם פרטי, כשאר אדם מישראל, והשני — בתור מלך (מתוך שיעור פתיחה למסכת סנהדרין, מאת הרא"ה קוק זצ"ל — נדפס בתחומין ז, עמ' 276).

'ולבסוף לא מלך אלא על מקלו... מלך והדיוט ומלך' — לעתים קורה שאדם היורד ממדרגתו הרוחנית, הדרדור עצמו יכול להזיקו יותר מהנזק הנגרם מעצם מצבו היורד, בכך שרואה את נפילתו הגדולה ובא לכלל יאוש. ואילו יחזיק עצמו במצבו זה על אף היותו במדרגה נחותה, וישמור על שיווי משקלו בכל מצב שהוא שרוי בו, תקוה יש לאישה הזה להיות לו תקומה, ויוכל להגיע שוב לאותה מעלה שעמד בה בתחילה.

בחינה זו הורונו רבותינו ז"ל במה שאמרו 'ולבסוף לא מלך אלא על מקלו' — גם לאחר הנפילה שהיתה אצלו, ולא היה לו מאומה כפיאם 'מקלו', המציא החכם מכל אדם תחבולות לעצמו, לבל יפולח' ולא בדון — מה עשה? נשאר 'מלך' על מקלו. כלומר, החזיק את מדת המלכות בעצמו, באשר הוא שם, והיא שעמדה לו לשוב אל כסאו ואל מעמדו הרם כאשר בתחילה ('שיחות מוסר' יג תשל"א).

— מכאן יש ללמוד על מהות מדת מלכותו של שלמה המלך ע"ה, שענינה גבהות נפשית עצמית לא שררה ושלטון על אחרים — שאילו כן, מה מקום כלל 'למלוך' על מקלו. אלא היתה לו המלכות מדה עצמית, וקנין נפשי עמוק — מה לו אם יושב על כסא המלוכה בירושלם, מה לו כאשר הוא עם מקל הנדודים בגלות (עפ"י 'לקט שיחות מוסר' לר"א שר, ח"ב עמ' רכב-ג).